

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ROLÜNÜN ÜZERİNE TEORİK BİR ANALİZ

Zafer KANBEROĞLU^(*)

M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU^(**)

Özet: Kalkınma iktisadının en temel amacı toplumsal refahın artırılmasıdır. Başlangıçta toplumsal refahı artırma çabası içerisinde, çevresel korumanın ve ortaya çıkacak çevresel sonuçların göz ardı edildiği ifade edilebilir. 1970'li yıllarda özellikle II. Dünya Savaşı sonrası hızlanan ekonomik kalkınma süreçlerinin ve artan küreselleşme olgusunun meydana getirdiği çevresel sorunların da etkisiyle, kalkınma iktisadi içerisinde çevresel unsurlarında düşünülmeye başlandığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda sosyo-ekonomik göstergeler dışında çevresel göstergelerin de önemi artmış ve aynı zamanda uluslararası toplum ve kuruluşların konuya ilişkin düzenlemeleri hayata geçirme çabaları çevresel unsurların sermaye hareketlerinin yönünün belirlenmesinde önemli olmaya başlamıştır. Bu bağlamda ülkelerin sermaye yetersizliklerini gidermede önemli bir araç olan doğrudan yabancı yatırımların çevreyle olan ilişkisi ilgili yazında tartışma konusu olmuştur. Söz konusu tartışma da temel unsurlardan biri doğrudan yabancı yatırımlarla gerçekleşen teknoloji transferinin çevre korumasında katkı sağlayıp sağlamadığıdır. Bu çalışmada, doğrudan sermaye yatırımı ile çevresel koruma arasındaki ilişki teorik açıdan değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çevre, Jel Kodları: *Q56, E22, F64*.

THE THEORETICAL ANALYSIS OF THE ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract: The main goal of development economics to increase social welfare. Initially, in an effort to increase social welfare, it states that environmental protection and results are disregard. Particularly in the 1970s after World War II accelerated the processes of economic development and increasing the impact of environmental problems caused by the phenomenon of globalization, it is observed that environmental aspects are started thinking in development economics. In this context the importance of environmental indicators outside the socio-economic indicators increased and at the same time the efforts of the international community and organizations to implement the relevant regulations has become an important environmental factors in determining the direction of capital flows. In this context, it has been moon point that relationship foreign direct investment with environment in related literature. One of the main elements of the discussion is whether technology transfer, which realizes with foreign direct investments, will contribute to environmental protection. In this study, a direct relationship between foreign direct investment and environmental protection are considered theoretically.

Keywords: Sustainable Development, Foreign Direct Investments, Environment, *Jel Codes: Q56, E22, F64*.

^(*)Yrd.Doç.Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

^(**)Yrd.Doç.Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

I.Giriş

1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Dünya ekonomisinde küreselleşme dikkate değer bir hareketlenme göstermeye başladı. Bu süreç portföy yatırımların artması ve özellikle doğrudan yabancı yatırım akımlarıyla sürdü. Yoğunlaşan uluslararası sermaye akımları, ekonomilerin küresel bağımlılığının artmasına neden oldu ve küreselleşme sürecini sağlamlaştırdı. Bu süreçte sermaye hareketliliğinin diğer bir sonucu, 1990'lardaki yüksek ekonomik büyümenin çevresel korumaya sınırlama getirdiği yönündeki tavrın oluşmasına yol açmasıdır. Bu nedenle uluslararası sermaye akımlarındaki hareketlilik, yalnızca ekonomik kalkınma odaklı bir bakışın değil aynı zamanda özellikle çevresel yönün ön plana çıktığı sürdürülebilir kalkınma odaklı bir bakışın öneminin artmasına da yol açmıştır (Petrovic-Randjelovic, 2007:183).

Yabancı yatırımlar en genel anlamıyla yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması olarak tanımlanabilir. Yabancı yatırımlar genel başlığı doğrudan yabancı yatırımlar, dolaylı yabancı yatırımlar (indirect foreign investment) ve resmi borçlar (official loans) olmak üzere üç alt gruptan oluşmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), portföy yatırımları dışında kalan ve bir veya birden fazla uluslararası yatırımcının tamamına sahip olma veya yerli bir veya birden fazla firma ile ortaklık şeklinde gerçekleşen yatırımlardır. Bu yatırımlar gelişmekte olan ülkelere doğrudan teknoloji transferi sağladığı gibi yönetsel beceriler gibi maddi olmayan varlıklarında aktarılmasına aracılık etmektedir (Mihçi ve diğerleri, 2005:680, DPT; 2000:1).

DYY'nin gelişim sürecine bakıldığında, 1970'li ve 1980'li yıllar boyunca daha çok sermaye ihraç eden gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştiği gözlemlenirken, 1990'lı yıllardan itibaren gelişmekte olan ülkelere de yöneldiği görülmektedir. Bu yönelimde görece maliyetler önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde düşük ücrete dayalı emek kullanımının temel unsurlardan biri olduğu ifade edilebilir. Diğer bir önemli unsur yatırım yapılacak ülkenin ülke riski faktörüdür. Ancak bu alanda yapılan çalışmalar, getiri oranının düzeyinin yeterli olması durumunda uluslararası şirketlerin riskten kaçmadığına dair işaretler vermektedir. Diğer etkenler ise ev sahibi ülkedeki yabancı yatırım hacmi, iş kolları, taşımacılık, enerji, iletişim ve sanayileşmede ulaşılan aşama gibi alt yapı kalitesine yönelik unsurlar olarak sıralanabilir¹. Bu gibi faktörlerin etkisiyle, 1990'ların başında dünya toplam yatırım hacmi içerisinde yüzde 20'den daha az bir paya sahip bulunan

¹ DPT (2000) raporunda, bu dönüşümün temel nedenlerinden biri olarak 1980'lerin sonunda gözlemlenen borç krizleri sayılmaktadır. Devletler arasında ya da uluslararası finans kurumlarıyla devletler arasında var olan borç-alacak ilişkilerinin bir tıkanma noktasına gelmesi ve borç alan ülkelerin birçoğunun aldıkları borçların anaparalarını değil, faizlerini dahi ödeyemez duruma düşmeleri sonucu, özellikle gelişmekte olana ülkelere akmayan DYY'nin teşvik edilmeye başlandığı ifade edilmektedir. (DPT, 2000:2). Buradaki temel mantık ülkelerin borç döndürebilirliğini artırmak olabilir. Bizce bu unsur incelenmesi gereken bir durumdur.

gelişmekte olan ülkelere giden yatırımların payı artmış ve 1990'ların ortalarına gelindiğinde bu pay yüzde 40'lar seviyesine yükselmiştir (DPT, 2000:2-5).

Global anlamda DYY hareketlerine bakıldığında, 1990 yılında 2,081 milyar dolar giriş gerçekleşirken, bu rakam 2011 yılında 20,438 milyar dolar rakamına ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelere yönelim ise 1990 yılında 1,564 milyar dolar iken, 2011 yılına gelindiğinde bu rakam 13,056 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından durum ise 1990'da 517 milyar dolar iken, 2011 yılı itibariyle 6,625 milyar dolar olmuştur. 2011 yılı için DYY'nin sektörel dağılımına bakıldığında ise %46'lık pay ile imalat sanayinin ilk sırada geldiği, bunu %40 payla hizmetler sektörünün izlediği ve birincil sektörlerin payının ise %14 olduğu görülmektedir. Çevreye duyarlı alanlara yönelik DYY girişlerinde ise gelişmiş ülkelerin mutlak üstünlüğü göze çarpmaktadır. Bu alanda gelişmiş ülkelere 2005 yılında 755 milyar dolar DYY girişi gözlemlenirken, rakam 2011 yılında 904 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmiş ülkeler açısından ise 2005 yılında 171 milyar dolar söz konusu iken bu rakam 2011 yılında 243 milyar dolar seviyelerindedir (UNCTAD, 2012).

DYY'nin gelişmekte olan ülkelere yönelimindeki diğer bir etken, geçiş ekonomilerine sahip ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için DYY'nin kalkınmanın önemli faktörlerinden biri olarak kabul edilmesidir. Bu ülkelerin temel ekonomik problemlerinin başında sermaye yetersizlikleri gelmektedir. Dolayısıyla bu yetersizliği dış finansmanla gidermenin etkili yollarından birisi DYY'dir (Petrovic-Randelovic, 2011:236; DPT, 2000:1). Bunun yanında DYY ev sahibi ülkede yaparak öğrenme süreci, eğitim programları aracılığıyla üretim tekniklerindeki yeniliklere ulaşma, teknolojik becerilerde uzmanlaşma ve ileri yönetim biçimlerinin gelişmesine de yardım etmektedir. Bunlar dışında DYY'nin ülkeye girişi, kalkınma projelerinde yatırımı artırmak için yerel girişimcileri cesaretlendirme ve alıcı ülkede hem vasıflı hem de vasıfsız emeğe ilişkin istihdam fırsatlarının artmasına yol açmak gibi pozitif etkilerde sunmaktadır. DYY'nin ekonomik büyümeyi desteklediği şüphesizdir. Ancak çevre üzerinde bir takım olumsuz etkiler meydana getirdiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle yabancı yatırımları çekmek için, gelişmekte olan ülke hükümetleri, "kirlilik sığınağı hipotezi" olarak adlandırılan gevşetilmiş ve zorunlu olmayan düzenlemeler yoluyla çevresel ilgiyi göz ardı edici davranışlar gösterebilmektedirler (Shahbaz ve diğerleri, 201:2).

DYY'lerin ev sahibi ülkelerin çevresel varlıkları üzerinde meydana getireceği etkilerin olumlu mu yoksa olumsuz mu olacağı, makro ve mikro faktörlerin dengesine bağlıdır (UNCTAD, 1999:289-312). Makro açıdan çevresel koruma düzenlemelerini ve uygulamalarını bir tarafa bırakırsak, diğer bir belirleyici unsur ülkeye giriş yapan yabancı yatırımın sektör/alt sektör yapısıdır. Özellikle de kirlilik yoğun endüstrilerde giriş yoğun ise kirliliğin artması kaçınılmaz olmaktadır. Mikro açıdan ise kritik unsur, uluslararası şirketlerin ev sahibi ülkelerde kullandıkları teknoloji biçimleri ve benimsediği yönetim süreçleriyle yakından ilişkilidir (Witkowska, 2012:6)

Hiç şüphesiz sanayileşmenin gelişmesi ve ticaretin serbestleşmesi beraberinde bir takım çevresel problemleri de getirmektedir. Ülkelerin daha fazla üretim ve/veya taşımacılık faaliyetlerini artırma çabaları diğer değişkenler sabitken (*ceteris paribus*) daha fazla kirlilik artışına yol açmaktadır (Congleton,1992:412). Bu açıdan, gelişmekte olan ülkelerde ve geçiş (transition) ekonomilerinde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de çevresel bozulma problemleri sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleşmesi yönündeki tartışmaların odağında yer almaktadır. Özellikle yenilenemez doğal kaynakların tüketimi konusundaki özensizlik, gelecek nesillerin kalkınma yeteneklerini sınırlayacağından, kalkınma sürecinde yüz üstü kalmaları olasıdır. Buna ilave olarak, kentsel alanlarda yaratılan gelir modellerinin çoğunlukla enerji, su ve diğer kaynakların etkin olmayan kullanımına dayalı olması, endüstri ve taşımacılık sektörlerinden kaynaklanan emisyon salınımları ve diğer kirlilik kaynaklarının çoğunlukla kontrol edilmemesi de sorunların derinleşmesine yol açmaktadır. Çevresel problemler yalnızca gelişmekte olan ülkelere ilişkin bir problem olmayıp, aynı zamanda birçok gelişmiş ülkede de artan kirlilik sorunlarını ortadan kaldıracak yöntem arayışlarının olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde yapılan çok sayıda çalışma, zararlı çevresel uygulamaların denetim altına alınması yönünde önemli adımların atılmaya başladığını göstermektedir (Petrovic-Randelovic, 2011:235–236).

Teorik açıdan bakıldığında DYY'nin yer seçimine ilişkin olarak, çevresel faktörlerin etkileri yönünden iki karşıt görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanmaktadır. Buna göre çevresel faktörlere ilişkin düzenlemeler diğer maliyet artırıcı unsurlar gibi üretim sürecine dahil olmaktadır. Bu açıdan katı çevresel düzenlemeler ilave maliyetler yüklemektedir. Bu durum ise verimlilik artışlarında yavaşlamaya ve rekabet avantajının azalmasına yol açmaktadır. Bütün bunlar, ihracat açısından negatif etkiye yol açmakta, sonuçta ithalat artmakta ve kirlilik üreten endüstriler dışarıya kaçmaktadır. İkinci yaklaşım modern teknoloji ticaret yaklaşımıdır. Buna göre, bağlayıcı çevresel düzenlemelerin her zaman endüstrilerin konum değişikliğine yol açacağı şüphelidir. Ampirik çalışmalar da bazı şirketlerin birincil amaç olarak çevresel maliyetleri azaltmak üzere yurtdışına yatırım yapmayı araştırdıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, çokuluslu şirketlerin görece daha az katı olan çevresel düzenlemelerle birlikte kendi ülkelerinde üretim imkanları bulduklarını da göstermektedir. Bu savın, yatırımın yer belirleme kararı üzerinde çevresel düzenlemelerin etkili olmadığını ileri süren çalışmalarla desteklendiği görülmektedir (Petrovic-Randjelovic, 2007:186). Buna karşılık Xing ve Kolstad (1998)'ın yaptıkları çalışmada ise diğer faktörler sabitken, çevresel düzenlemelerin yer seçimini etkilediği sonucuna varılmıştır.

Uygulamalı çalışmalara ilişkin yazın incelendiğinde, DYY'nin çevre üzerine etkilerine ilişkin çalışmalarda iki yaklaşımın yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi DYY'nin çevre üzerinde negatif sonuçlar

meydana getirdiğini ifade eden ve “Kirlilik Sığınağı Hipotezi” olarak adlandırılan yaklaşıma ilişkin yapılan çalışmalardır. Kirlilik sığınağı hipotezi, şirketlerin daha az zorlayıcı çevresel düzenlemelerin avantajlarından faydalanmak üzere gelişmekte olan ülkelere işletmelerini gönüllü olarak kaydırmalarıdır. Bu teorinin başlangıç varsayımı, her ülkenin düzenlemelerini yurtiçi tercihler ve kaynaklara göre belirlediği görüşüne dayanmaktadır. Dolayısıyla kirliliğe daha toleranslı düşük gelirli ülkeler daha düşük standartlar belirlemekte ve DYY’nin yöneliminin sağladığı kaynakları elde etmek üzere kirlilik yoğun sektörlerin aktarımına izin vermektedirler (Witkowska, 2012:7; Shahbaz, 2011:2; Petrovic-Randjelovic, 2007:184–186).

İkincisi ise, DYY’nin çevrenin mevcut durumunu iyileştirici etkilere sahip olduğunu ön gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım temel olarak DYY’nin genellikle OECD ülkelerinden geldiğini ve bu ülkelerin daha az gelişmiş ev sahibi ülkelere daha ileri ve daha temiz teknolojilere sahip olduğu varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla DYY üretimde etkinliğe ve yönetim alanındaki bilgi becerilerin transferine yol açacaktır. Bunun sonucu olarak da ev sahibi ülkede çevreyi koruma düzeyi, gelişmiş ülkelerde bağlayıcı olan detaylı standartların ve koruyucu normların getirilmesiyle artacaktır (kirlilik hale etkisi-the “pollution halo” effect). Ayrıca yabancı yatırımcıların faaliyetleri, tüketim örnekleri açısından çevresel olarak daha uygun değişimlerin yansımaları da sağlayabilir. Ampirik bulgular da özellikle enerji yoğun ve teknolojiye dayalı bazı endüstrilerde “kirlilik hale etkisini” destekleyici bulguların bulunduğunu göstermektedir. (Witkowska, 2012:7; Shahbaz, 2011:2; Petrovic-Randjelovic, 2007:184–186).

Yapılan bu çalışmalara bakıldığında, DYY’nin çevre üzerinde hem pozitif hem de negatif etkiler meydana getirebildiği görülmektedir². Bu etkilerin bilançosu, yatırımların sektörel yapısı ve coğrafik konumunun özelliklerine göre belirlenecektir (Witkowska 2012:7). Nitekim Petrovic-Randjelovic (2007)’in aktardığına göre, 1997’de en çok kirlilik yoğun endüstrilere DYY akışında, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere gerçekleşenden daha fazlası gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmiştir. Gelişmekte olan ülkelere ve geçiş ekonomisine sahip ülkelere görülen çevresel bozulma, üretim ve tüketimin sürdürülemez biçiminin geçerli olmasının bir sonucudur. Bu durum sürdürülebilir kalkınma amaçlarının gerçekleştirilmesi yönündeki çabaları da sınırlandırmaktadır (Petrovic-Randjelovic, 2007:184). Dolayısıyla DYY’nin sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasında etkilerinin değerlendirilmesi önemli olmaktadır. Bu etkileri değerlendirmeye geçmeden, sürdürülebilir kalkınma kavramına yakından bakmak faydalı olacaktır.

² Bu çalışmaların bazıları için bkz. Witkowska (2012).

II.Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilirlik, devamlılık veya uzun süre desteklenmeyi de içeren varlığını koruma anlamına gelen Latince “sustinere” kelimesinden türetilmiş olup (Rigby ve Caceres, 2001:22) en basit anlamıyla bir şeyin varlığını sürekli kılabilmesi, yani devam ettirebilmesidir (Meadowcroft, 1997:168).

Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak 1977’de Dennis Pirages’in “Sürdürülebilir Toplum” kitabında gündeme gelmiştir. Kavram daha sonra 1978 yılında yayınlanan Dennis Hayes’in “Sürdürülebilir Topluma Doğru İlk Adımlar-Onarımlar, Yeniden Kullanım, Geri kazanımlar” kitabında yer almıştır. Ancak kavramın çevre hareketinde merkezi bir konum kazanması 1983 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Komisyonu tarafından hazırlanan ve 1987 yılında yayınlanan “Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı raporda olmuştur (Tekeli, 2001:729). Bu raporda, sürdürülebilir kalkınma “bugünün gereksinimlerini, gelecek nesillerin de kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmaktadır (UN, 2004:54).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının söz konusu raporda bu şekilde tanımlanmasına karşılık herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımının yapılamadığı görülmektedir. Bunun nedenini, Tekeli (2001) çalışmasında raporda yapılan tanımlamanın çok esnek olmasına bağlamaktadır. Benzer şekilde Bozlağan (2004) da, Lele’nin kavramın tanımlanmasında sorunlar olduğunu, sürdürülebilir kalkınmanın ne olduğu sorusuna açık bir cevap verilmediğini ileri sürdüğünü aktarmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin söz konusu raporda yapılan tanımlamaya şüpheli yaklaşan bu görüşlerle birlikte, Gündem 21 (Agenda 21³)’e göre sürdürülebilirlik kavramı çok boyutludur. Bu boyutlar ekonomik, sosyal ve çevresel amaçları içermektedir. Bu farklı boyutlar arasında karşılıklı etkileşimler bulunmakta ve yapılan araştırmalar bu etkileşimlerin güçlü, karmaşık ve çok sayıda olduğunu doğrulamaktadır. Bu açıdan ekonomik, sosyal ve çevresel amaçların göz önünde bulundurulmaları, kalkınma açısından bir sinerji oluşturabilmektedir. Ancak bu her zaman geçerli olmayabilir. Bu unsurlar birbirlerini tamamlamakla birlikte, karşılıklı olarak her zaman birbirlerini desteklemeyebilirler. Böyle durumlarda sürdürülebilirlik kavramı bu üç öge arasında doğru dengeyi sağlama ihtiyacından söz etmektedir (European Commission, 2001:3).

Bu boyutlar sürdürülebilir kalkınmaya yönelik yaklaşımların belirlenmesinde önemli olmaktadır. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu,

³ Gündem 21, 1992 Rio Çevre ve Kalkınma Konferansında kabul edilen beş uluslararası belgeden biridir. Konferansı temel çıktısı olup, 21. yy da çevre ve kalkınma sorunlarıyla başa çıkılmasına ve sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılmasına yönelik ilke ve eylem alanlarını ortaya koymaktadır. Bu eylem planı Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler tarafından kabul edilmiştir (Emrealp, 2005:16).

sermayenin korunmasını, sosyal yönü ise doğal kaynakların eşitlik ve sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde kullanılmasını ve gelecek nesillerinde mevcut nesillerin sahip olduğu kaynaklar üzerinde eşit kullanım hakkına sahip olduklarını belirtmektedir. Sürdürülebilirliğin çevresel boyutu ise, toplumun doğal kaynakları ve ekosistemleri koruması gerekliliğini ifade etmektedir. Ekosistemlerin kendilerini yenileme kapasitesinin sınırlı olması toprak, hava, su vb. doğal kaynakların kullanımında dikkatli ve sorumlu davranılmasını gerektirmektedir (Nemli, 2004:23-28).

Buradan hareketle sürdürülebilirliğin ekonomi, sosyal ve çevresel unsurlara dayanan üçlü bir ayaktan oluştuğu ifade edilebilir (Adams, 2006:2). Dolayısıyla sürdürülebilirliğe ilişkin değerlendirme yaparken bu unsurlara dayalı göstergelerin belirlenmesi gerekmektedir. Gösterge belirlenmesinde sürdürülebilirliğin boyutları yanı sıra mekânsal boyut ve zaman boyutu gibi unsurlar da belirleyici olmaktadır. Sürdürülebilirlik göstergeleri yazında geniş bir alana sahiptir. Yazın incelendiğinde, çevresel boyuta ilişkin genel olarak belirlenen göstergelerin, sera gazı salınımları, biyoçeşitlilik, katı atık, su kirliliği, toprak kirliliği, çevreye yönelik yapılan harcamalar ve çevresel vergiler gibi göstergelerden oluştuğu görülmektedir. Ekonomik boyuta ilişkin göstergeler ise GSMH, üretim artışı, ticaret hacmi, taşıt sayısı, enerji kullanımı, tarımsal üretim ve kişi başına milli gelir gibi göstergelerden oluşmaktadır. Sosyal gösterge olarak nüfus yoğunluğu, hanehalkı elektrik kullanımı, hanehalkı su kullanımı, kır ve kent nüfus dağılımı, kişi başı internet kullanımı, kişi başı doktor sayısı, kişi başı öğretmen sayısı, eğitim oranı ve çocuk ölüm oranları gibi göstergelerden oluşmaktadır (Briassoulis, 2001:417-18).

III.Sürdürülebilir Kalkınma ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Gelişmiş ülkelerde çevreye duyarlılığın artmasıyla birlikte hayata geçirilen yasal düzenlemeler kirlilik oluşturan endüstrilerin maliyetlerinde artışlara yol açmıştır. Bu sonuç gelişmiş ekonomilerde barınamayan kirli endüstrilerin, çevreye duyarlılıkları henüz tam gelişmemiş ve bu nedenle yasal düzenlemelerin çok sık olmadığı gelişmekte olan ülkelere doğru kaydığını göstermektedir (Yılmaz ve Açıkgöz-Ersoy, 2009:1442).

Genel olarak bakıldığında DYY'nin çevresel etkileri üzerine yapılan tartışmaların çoğu, çevre ve ticaretle ilişkili problemlerle yakından bağlantılı görülmektedir. Dolayısıyla ticaretle ilişkili ortaya çıkan pozitif ve negatif yönlü etkiler, sürdürülebilir kalkınma ve doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin açıklayıcı unsurlarda sunacaktır. Ticaretle ilişkili çevresel etkileri şu şekilde ifade etmek mümkündür (Panayotou, 1999:237-241; Panayotou, 2000:4).

- 1) *Ekonomik faaliyetin ölçeğindeki değişim etkisi (Ölçek Etkisi)*: Ürün, teknoloji ve politika gelişimleri dengeleyici olmadığında ticaret daha fazla kirliliğe neden oluyorsa, ölçek etkisi negatif olacaktır. Ürün bileşimi ve çıktı başına daha az kirliliğe neden olan teknolojik kaymayı teşvik eden politika gelişimleri ve ekonomik gelişme vasıtasıyla daha iyi çevresel koruma sağlayan ticaret artışları durumunda ölçek etkisi pozitif olacaktır.
- 2) *Gelir büyümesinin etkileri (Gelir Etkileri)*: Kişisel gelirin artmasıyla daha iyi bir çevre için daha yüksek ödeme gönüllülüğü ortaya çıktığında, bu etki pozitif olacaktır. Bundan başka artan bütçesel kaynaklar hem mutlak hem de nispi anlamda çevresel korumaya tahsis edilecektir.
- 3) *Ekonomik faaliyetlerin yapısındaki değişimlerin etkisi (Yapısal Etkiler)* : Bunlar ekonomik faaliyetlerin kalıplarındaki değişimleri veya ticaretin artmasıyla birlikte mikro ekonomik üretim, tüketim veya yatırım veya coğrafik etkilerden ortaya çıkan değişimleri içerir. Bunlar, daha fazla yaygın tarım uygulamalarını destekleyen kimyasal yoğun yöntemlere dayalı ürün üretimini azaltma gibi ya pozitif çevresel etkilere veya yeni ticari talepleri karşılamak için aşırı sulamayı teşvik etmesi gibi negatif sonuçlara sahip olabilir.
- 4) *Ürün tüketimindeki değişimlerin etkisi (Ürün Etkisi)*: Bu etkiler çevreye faydalı malların (örneğin, geri dönüşümlü ürünler gibi) ticaretini artırdığı zaman pozitif; bunun aksine, çevreye zararlı malların (tehlikeli atıklar gibi) ticaretini artırdığı zaman negatif çevresel etkiler meydana getirmektedir.
- 5) *Teknolojik yayılma etkisi (Teknoloji Etkisi)*: Çıktı birimi başına kirliliği azalttığı zaman (örneğin, aşırı gübre kullanımının azaltımına duyarlı çiftçilik yöntemleri) DYY pozitif çevresel etkiler oluşturur. Aksine kirli teknolojilerin yayılmasına neden olduğu zaman (örneğin, yüksek oranda zehirli ve sürekli zirai ilaç kullanımı) DYY negatif çevresel etkiler oluşturur.
- 6) *Ticari düzenlemelerin etkisi (Düzenleyici Etkiler)*: Bu etkiler değişkendir. Etkin çevresel politikalar ve bu politikaların ticaret anlaşmalarında uygulanması ile DYY pozitif etkiler oluştururken, bu önlemlerden yoksun ticaret anlaşmalarında DYY negatif etkiler meydana getirmektedir.

DYY yalnızca çevre üzerinde bir takım etkiler meydana getirmeyen aynı zamanda bir takım sosyal etkilerde meydana getirmektedirler. Konuya ilişkin yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle işsizlik ve ücret eşitsizlikleri konusunda yoğunlaştığı görülmektedir. İşsizlik konusunda makro ekonomik konjonktür ve ülke istihdamına ilişkin diğer değişkenler sabit kabul edildiğinde DYY'nin toplam istihdamı azaltıcı etki yapmadığı görülmektedir. Toplam istihdamı etkilememekle birlikte, istihdamın bileşimi üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır. Özellikle toplam istihdam içinde nitelikli işgücünün payının artmasında katkı yapmaktadır. Diğer bir unsur olan ücret eşitsizlikleri konusunda ise eşitsizliği artırıcı yönde rol oynadığı gözlemlenmektedir. Ancak

ücret eşitsizliği üzerine etkisi küçük olmakta ve bu durum toplumdaki gelir eşitsizliğinin temel nedeni olarak görülemez (Chudnovsky ve Lopez, 2008:15).

DYY'nin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki ekonomik etkileri makro ve mikro etkiler şeklinde bir ayrıma tabi tutulabilir. Makro ekonomik açıdan etkiler ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerinde yoğunlaşırken, mikro açıdan etkiler firma avantaj ve dezavantajları üzerinde yoğunlaşmaktadır (Chudnovsky ve Lopez, 2008:15).

Makro ekonomik açıdan ortaya çıkan etkiler, ülke ekonomik büyümesi ve yatırımlarına katkı sunma, istihdama katkı sunma, sermaye noksanlığını gidermeye yardımcı olma, cari açıkların kapanmasına katkı sağlama, ülke kazançlarının sınır dışına gitmesine neden olma ve ithalatın artmasına yol açarak ödemeler dengesini negatif şekilde etkilemek gibi unsurlar şeklinde ifade edilebilir (Chudnovsky ve Lopez, 2008:15):

DYY'lerin sürdürülebilir kalkınma üzerinde mikro ekonomik etkilerini ise şöyle sıralamak mümkündür: Emek verimliliğini artırmak. Yabancı yatırımcıların yerel firmaları almasından sonra emek verimliliği artmaktadır. Verimlilikteki büyüme, firma mülkiyetindeki değişim başlaması ile kademeli olarak gerçekleşmektedir. Yönetim becerilerinin artmasına olanak sağlamak, firma ihracat ve ithalatını etkilemek, yeni ürün ve donatı sağlamak. Yabancı yatırımcılarca devralışlar sonradan kazanılan firmalarda ar-ge yoğunluğu ve harcamalar üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir, fakat yeni (veya gelişmiş) ürün veya sürecin olabilirliğini artırmaktadır. Ulusal firmaların üretimlerinin artmasına (Crowding-in) yada ulusal firmaların üretimlerinin azalmasına (Crowding-out) neden olabilirler. (Chudnovsky ve Lopez, 2008:15).

Geçiş ekonomilerine sahip ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin daha fazla DYY çekme gereksinimleri, ekonomilerinin çevresel performansını geliştirmeleri için önemlidir. Bu gereksinimi karşılamak, yatırımları cezbetmek için belirlenen programdaki çevresel amaçların uygun şekilde bütünleştirilmesini gerektirir. Bununla birlikte, ev sahibi ülkelere DYY'nin yönelimini sağlamada temel olarak üç belirleyici faktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ürün veya DYY için ev sahibi ülkenin potansiyel konumudur. Konum, doğal kaynak varlığı ve piyasa büyüklüğü gibi ürünün bazı yönleri genellikle hükümetlerin değişiklik yapma yeteneklerinin dışındadır. Öyle ki bu faktörleri ev sahibi ülkeler değiştiremezler. Makroekonomik istikrar, yatırım politikaları ve fiziksel ve sosyal alt yapı gibi diğer faktörler ise hükümet politikalarının daha fazla etkisi altındadır. İkincisi, diğer birçok önemli faktör ise belirli bir ev sahibi ülkedeki fiyat veya firma ve yatırım yeri maliyetleridir. Bu maliyetler toprak kullanım maliyeti, alt yapı, vergilendirme maliyetleri ve farklı düzenleyici prosedürlerin yönetim maliyetlerinden oluşmaktadır. Üçüncü faktör ise ev sahibi ülkenin cazibesini artırmak üzere yatırım tanıtımlarıdır (promotion). Bundaki amaç bilgi açıklarını kapatmaktır. DYY girişini teşvik etmek üzere ekonominin dışa açıklığı (giriş engellerinin azaltılması, yabancı yatırımcı için işlem standartlarının güçlendirilmesi ve piyasa işlevinin

geliştirilmesi), ev sahibi ülkelerin yabancı yatırımcılar ile aktif bağlantı kurulması ve yabancı yatırımcıları hedeflemesi, ilave yatırımların tanıtılması gibi faktörleri içermektedir (Petrovic-Randelovic, 2011:240-241).

Bu faktörler ışığında ev sahibi ülkeye giriş yapan DYY'ler amaçlarına göre de bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Özellikle firmaların sağladıkları avantajlar açısından yapılan sınıflandırmaya göre üç şekil DYY bulunmaktadır (UN, 2004:55).

- *Pazar-piyasa arayan (Market-seeking) doğrudan yabancı yatırımlar:* Yurtdışı piyasalarda satış yapmak için fırsat arayan pek çok yatırımcının inceledikleri ülkelerin yerel piyasalarında, satış yapma potansiyellerinin bulunması durumunda yapılan yatırımlardır. Bu bağlamda daha büyük ve gelişen piyasalar etkili piyasalar olmaktadır. Yerel piyasalara yeni erişimler arayan DYY'lerin özellikle daha yüksek çevresel maliyetlere duyarlı olmaları olası değildir.

- *Üretim-platform arayan (Production-platform-seeking) doğrudan yabancı yatırımlar:* Bazı yatırımcılar özellikle satış ve üretim için bir platform olarak bölgesel ihracat piyasalarından yararlanmak üzere denizaşırı tesisler kurabilir. Örneğin Amerika ve Meksika'daki Japon otomobil fabrikaları, Avrupa ve Kuzey Amerika piyasalarına erişimde bir platform görevi yapar. Bu tür DYY'lerde muhtemelen yüksek çevresel maliyetlere çok fazla duyarlı olmayacaklardır.

- *Kaynak arayan (Resource-seeking) doğrudan yabancı yatırımlar:* Bazı yatırımcıların denizaşırı faaliyetleri, kendi piyasalarında mevcut olmayan kritik kaynaklara ulaşım sağlama amacıyla yapılır. Diğer durumlarda ise ev sahibi ülkede materyaller bulunsa bile, yatırımcı daha düşük fiyatlardan yararlanmak amacıyla yabancı ülkelerde yatırımlar yapabilir. Düşük fiyatlı doğal kaynaklar bu tip yatırımcıların sayısını etkiler. Bu kategorideki birçok yatırım için, çıktılar görece olarak farklılaşmamıştır. Bu nedenle küçük fiyat farklılıkları, piyasa payında büyük değişimlere neden olabilir. Bu nedenle bu endüstrilere yönelik yatırım akımları özellikle çevresel maliyetlerdeki farklılıklara duyarlı olacaktır. Bunun incelenmesinde iki tür araştırma şekli vardır. Bunlardan birinci mikro düzeyde olmaktadır. Burada şirket faaliyetlerine yönelik çalışmalar, doğrudan yatırım motive edici unsurların araştırılmasına yönelmektedir. Makro düzeyde ise DYY modelleri ve ticaret üzerine veriler, DYY akımlarının çevresel düzenlemelerdeki değişimlerle herhangi bir önemli korelasyon gösterip göstermediklerini belirlemek için analiz edilmektedir.

IV.Konuya İlişkin Yazın Taraması

Küreselleşmenin yoğunlaşması ile birlikte, DYY gibi sermaye hareketlerinin ekonomiler açısından etkinliği daha fazla artmıştır. Bu hareketliliğin, sınırlı çevresel korumayla yüksek ekonomik büyüme sağladığı yönündeki düşüncenin geçerliliğinin sınanması amacıyla çeşitli teorik ve

uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Uygulamalı çalışmaların bir kısmı aşağıdaki Tablo 1'de özetlenmiştir.

DYY'nin ekonomik büyümeye pozitif etki yaptığı sonucuna ulaşan birçok çalışma bulunmaktadır. Ramirez (2006), Djankov ve Hoekman (2000), Marwah ve Klein (1998), Cuadros ve diğerleri (2004), Fedderke ve Romm (2006) bunlardan bir kaçıdır. Bunlara karşılık, DYY'nin ekonomik büyümeye pozitif etkisinin çok zayıf olduğunu savunan bazı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalar arasında; Carkovic ve Levine (2005), Herzer vd. (2008) sayılabilmektedir.

Bouzas ve Chudnovsky (2004) Arjantin örneğinden hareketle yaptıkları çalışmada, DYY'in ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında hem pozitif hem de negatif etkilere yol açabileceğini ancak sürdürülebilir kalkınma göstergeleri üzerinde böyle bir etkilemenin görülmediğini ve sürdürülebilir kalkınma göstergeleri üzerinde daha az etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır.

Gallagher (2005) Meksika örneğinden hareketle yaptığı çalışmada, DYY artışının dış göçü azaltmaktan ziyade artırdığı ve eşitsizliği azaltmada çok az katkı sağladığı sonucuna varmıştır. Dolayısıyla DYY'nin negatif etkilerini azaltacak alternatif bir yol olarak sürdürülebilir bir endüstriyel kalkınmanın benimsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sürdürülebilir endüstriyel kalkınmada temel amacın DYY'yi artırmakla birlikte yerli firmaların yatırım ve yurtiçi üretim iklimini iyileştirici politikaların benimsenmesi de gerekmektedir. Bunun için sermayenin yüksek yurtiçi maliyetleri enflasyona yeniden neden olmayacak şekilde azaltılmalı, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler için tasarlanan kredi enstrümanları hem istihdam hem de yatırım artırıcı yönde tasarlanmalı ve yerel girdi kaynakları ile bağlantısı sağlanmalıdır. Bunun dışında inovasyon için kapasite genişletici ve derinleştirici kamu ve özel sektör yatırımlarının artırılması ve DYY'nin dolaylı etkisi olan potansiyel etkinlik artışını en çoklaştıracak uygun politikaların belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca endüstriyel büyüme ile ortaya çıkacak olan çevresel zararların en aza indirilmesi için güçlü yaptırımların belirlenmelidir.

Chudnovsky vd. (2006) DYY'nin; istihdam, verimlilik, ticaret, yenilik, ücret eşitsizliği ve yoksulluk üzerine etkisini Arjantin örneğinden hareketle analiz etmişlerdir. 1992-96 ve 1998-2001 arası iki farklı dönemde söz konusu etkiler test edilmiştir. DYY'nin tüm etkilerinin veri kısıtından dolayı analiz edilemediği bu çalışmada, ücret eşitsizliği ve firma verimliliği konusundaki etkileri tespit edilmiştir. DYY'nin ücret eşitsizliği üzerinde küçük bir etkiye sahip olduğu ve ulusal firmaların çok uluslu firmalar tarafından alınması sonucu firma verimliliğinin ve dış ticaretin kademeli olarak arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Petrovic-Randjelovic (2007), DYY ve sürdürülebilir kalkınma adlı çalışmasında çevresel düzenlemelerin yatırım kararları üzerinde hayati öneme sahip olmadığı sonucunu elde etmiştir. Ve bu çalışmaya göre şirketler

üretimlerini çevresel düzenlemenin gelişmiş olduğu yerlerde yaparlarsa, pek çok üretim maliyeti daha nitelikli bir çevrenin sağladığı pozitif dışsallıktan dolayı azalacaktır.

Chen ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada mikro düzeyde doğrudan yabancı yatırımlar ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişkiyi, Çin imalat sanayi örneğinden hareketle incelemişler. 1998-2007 döneminin ele alındığı ve Lipsey ve Sjöholm ücret eşitliği modelinin kullanıldığı çalışmada, DYY'lerin ücret eşitsizliğini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Chen ve diğerleri (2011) yaptıkları diğer bir çalışmada da yabancı ortaklık ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişler ve DYY'nin şirketler arasındaki ücret eşitsizliği ile yakından ilişkili olduğu sonucuna varmışlardır.

Yılmaz (2010) çalışmasında, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisini 1991-2007 arası dönemdeki üçer aylık verilerden hareketle, granger nedensellik analizini uygulayarak incelemiştir. Türkiye örneğinden hareketle yapılan çalışmada, DYY'lerle ekonomik büyüme arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Kar ve Tatlısöz (2008) 1980-2003 dönemine ilişkin olarak Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörleri analiz ettikleri çalışmalarında, uluslararası net rezervler, gayri safi milli hasıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleriyle DYY'lar arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Buna karşılık, reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri ile DYY arasında negatif bir ilişki gözlemlenmiştir.

Yapraklı (2006), 1970-2006 dönemini baz alarak DYY ile bazı makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada DYY'nin GSYİH ve dışa açıklık arasında pozitif etkileşimin olduğu, buna karşılık işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı gibi değişkenlerle negatif etkileşimin olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, DYY ile GSYİH ve reel döviz kuru değişkenleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi de bulunmuştur.

Pırtea ve Miloş (2009) Romanya örneğinden hareketle DYY ve sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi regresyon analizi yardımıyla test etmişlerdir. 2001-2006 dönemine ilişkin yapılan çalışmada sonucunda DYY ile sürdürülebilir kalkınma göstergesi olarak kabul edilen ekonomik büyüme arasında önemli düzeyde bir ilişki bulunamamıştır.

Shahbaz ve diğerleri (2011) yaptıkları çalışmada 110 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye ilişkin panel veri seti kullanarak DYY ve çevresel bozulma arasında non-linear ilişki bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Sonuç çevresel Kuznets eğrisinin var olduğunu ve DYY'nin çevresel bozulmayı artırdığını göstermiştir. Elde edilen sonuçlar, birinci olarak gelişmekte olan ekonomilerin altyapı ve vasıflı işgücü gibi DYY'yi cezbeden faktörlerin yokluğunda, DYY çekme yarışında geride kalmamak için çevreye ilişkin gevşek düzenlemelere gidebildiklerini göstermektedir. İkinci olarak gelişmekte olan ekonomiler zararsız (innocent) kirlilik sığınağı hipotezinin varlığından dolayı çevresel bozulmayı en aza indirmek için çevresel kurallar ve düzenlemeleri

izlemek ve düzenlemek için yüksek maliyetleri karşılayamayabilirler. Üçüncü olarak, çok ulusluluk, yalnızca çevresel kaliteyi değil aynı zamanda birim maliyetleri azaltacak ileri, etkin ve yeşil teknoloji gibi çıktıyı artıran yöntemlerin benimsenmesini sağlayabilir. Son olarak, çok ulusluluk ev sahibi ülkede endüstriyel kapasiteyi geliştirerek çevresel bozulmayı önleme rolü oynayabilir. Bunlarla birlikte, gelişmekte olan ülkeler, çevresel bozulmayı önlemek için tarife düzenlemeleri de getirebilirler. Yükselen (emerging) ve geçiş (transitional) ekonomiler, çevresel kaliteyi artırıcı ve doğal kaynak tüketimini azaltıcı uygulamalara dönük olarak kamu oyu algısının daha yüksek olduğu gelişmiş ülkelere teknik bilgi (know-how) ve teknoloji transferi yaparak çevresel korumayı desteklemelidirler.

Tablo 1. DYY ve Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin Bazı Uygulamalı Çalışmalar

Yayın	Ülke/Bölge	Yöntem	1997-2007	Sonuç
Wilkowska, (2012)	Üç yeni AB üyesi ülke		Veri Seti ve Dönemi	Yeni AB üyesi ülkelerde DYY'lerin doğal çevre üzerinde özellikle negatif bir etkiye sahip olduğuna ilişkin ampirik bir kanıt rastlanmamıştır.
Hitam ve Borhan (2012)	Malezya	Non-linear Model	1965-2010	Çevresel Kuznets eğrisini vardır ve DYY çevresel bozulmayı artırmaktadır.
Xuehua ve nini (2011)	Shandong	Endeksleme		DYY'nin organik ve endüstriyel yapılarına yönelik yapılan çalışmaların Kuznets eğrisinde DYY'nin aşırı bir yoğunlaşma gösterdiğini kanıtlayan delillere ulaşılmamıştır. Yabancı yatırımlar yurt içi şirketlerden daha fazla uygun endüstri yapısı ve ileri teknolojiye sahiptir. Shandong da DYY temel kirlilik kaynaklarından değildir.
Shahbaz ve diğerleri (2011)	110 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke	Panel Data Analizi	1985-2006	Çevresel Kuznets eğrisinin bulunduğunu doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, DYY ve çevresel bozulma arasında pozitif etki bulunmuştur.
Pao ve Tsai (2011)	Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin	Çok değişkenli Granger Nedensellik testi	Rusya için (1992-2007) 1980-2007	Çevresel Kuznet eğri hipotezini destekleyen sonuçlar bulunmuştur. Nedensellik testleri, DYY ile emisyon arasında çift taraflı güçlü nedensellik olduğunu göstermektedir. Ayrıca çıktından DYY yönelik tek taraflı güçlü bir nedensellikte ortaya çıkmaktadır. Bu kanıtların kirlilik sığmağı hipotezini ve hem hale hem de ölçek etkilerini desteklediği ifade edilmiştir.
Blanco ve diğerleri, (2011)	18 Latin Amerikan Ülkesi	Panel Granger Nedensellik Testi	1980-2007	Kirlilik yoğun endüstrilerdeki DYY ile kişi başı CO ₂ emisyonu arasında nedensellik bulunmuştur. Ancak diğer sektörler için DYY'nin CO ₂ emisyonuna neden olduğu yönünde güçlü bir kanıt bulunamamıştır.
Yilmazer ve Açıkgöz-Ersoy, (2009)	Türkiye ve beş Asya Ülkesi	Panel Eşbütünlüsim Yöntemi	1975-2006	İmalat sanayinde yaratılan katma değer in sera gazı salınımı üzerinde doğru orantılı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Ancak değişkenler arasında eşbütünlüsim ilişkisi saptanamamıştır.
Pirtea ve Milos (2009)	Romanya	Regressyon Analizi	2001-2006	Elde edilen sonuç, bağımlı değişken GDP ve bağımsız değişken DYY arasındaki ilişkinin çok güçlü olmadığını ancak bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir.

Tablo 1'in devamı

Yayın	Ülke/Bölge	Yöntem	Veri Seti ve Dönemi	Sonuç
Merican ve diğerleri, (2007)	Bes Asya Ülkesi (Malezya, Tayland, Endonezya, Singapur ve Filbinler)	Oto-regresif ve Distribüif Lag (ARDL)	1970-2001	Malezya, Tayland ve Filipinler'deki kirliliğin DYY faaliyetleriyle bağlantılı olduğu görülmüştür. Buna karşılık Endonezya'da DYY'nin kirlilik düzeyini artırmadığı görülmüştür. Singapur'da ise DYY'in kirlilik üzerinde açık bir etkiye sahip olduğu yönünde bulguya rastlanmamıştır.
Chudrovsky ve diğerleri (2006)	Ariantin	Linear Regresyon Modeli	1998-2001	DYY'nin toplam istihdam üzerinde bir etkisi olmadığı ama istihdamın birleşimi üzerinde etkili olduğu ve emek verimliliği ile pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Pozitif ve istatistik olarak anlamlı sonuç dış ticaret ile ilişkisinde de elde edilmiştir. İnovasyon da da durum benzerdir. Ücret eşitsizliği ve yoksulluk üzerine zayıf bir etki görülmektedir. Özellikle mülki emeğin ücretinde bir iyileşmeye yol açmaktadır.
			1992-1996	
Gallagher, (2005)	Meksika (İmalat Sanayi)	Veri karşılaştırması	1994-2002	DYY girişleri ve imalat sektöründe ihracatın artmasına rağmen, Meksika'da uygulanan strateji işsel (endojen) verimlilik kapasitesini destekleme yönünde çok az katkı yapmıştır. Ayrıca istihdam artışı bakımından çok yetersiz olan stratejisi ve hükümetin yetersiz çevresel düzenlemeleri ve ölçek etkilerinden dolayı çevresel performans bu dönemde geriye gitmiştir.
Mihçı ve diğerleri, (2005)	OECD ülkeleri	En Küçük Kareler Yöntemi (OLS)	Bir yıl	Çevresel düzenlemelerin OECD ülkelerinden DYY dışarı akması üzerinde önemli etkiye sahip olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu durum görece çevresel duyarlılık performansı ile DYY'nin dışı akımları arasında doğrudan bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir.
Bouzas ve Chudnosky (2004)	Ariantin	Saha araştırması (Firma Düzeyi)	1990-2002	DYY'ye çok az ihracat katkısı. Ödemeler dengesine pozitif katkı, kirliliğin azalmasına yardımcı, daha az yenilikçi aktivite, negatif yayılma etkileri.
Guoming ve diğerleri (1999)	Çin	Tablosal Karşılaştırma	1991-1997 veri seti içinde seçilmiş yıllar	DYY, çevre üzerinde hem pozitif hem de negatif etkiler meydana getirmektedir. Birçok DYY projesi kirlilik yoğun endüstrilerde yönetilmiş ve çevresel zarar riskini artırmıştır.

DYY ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişkiyi uygulamalı olarak test eden çalışmalar, özellikle çevresel düzenlemelerin katılımı sayısal olarak değerlendirmenin zorluğundan dolayı belli eksiklikler göstermişlerdir (Shahbaz ve diğerleri, 2011). Dolayısıyla DYY'nin çevre üzerinde pozitif ve negatif etkiler meydana getirdiği görüşüyle birlikte, bu etkilerin ağırlığının tanımlanması güçlük oluşturmaktadır (Guoming ve diğerleri, 1999:1).

Bununla birlikte, DYY'nin pozitif etkiler sağlaması yalnız başına doğrudan yabancı yatırım yapan şirketlerin sorumluluğuyla çözümlenemez. Aynı zamanda ev sahibi ülkenin çevresel yönetimi, çevreye ilişkin düzenlemeler, temel ihracat piyasalarına ilişkin politikalar ve şirketlerin sosyal sorumlulukları yabancı yatırım yapan şirketlerin çevresel performanslarını etkileyen temel faktörlerdir. Dolayısıyla ev sahibi ülkenin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin karar almadaki niteliği, yabancı yatırım şirketlerinin çevresel duyarlılık ve sosyal sorumluluk derecesinin bileşimi hem daha iyi bir bütüncül çevresel performans ve hem de daha iyi bir çevresel kaliteye ulaşmada kritik olmaktadır (Yu ve Wong, 2011:79).

V.Sonuç

DYY'lerin sürdürülebilir kalkınmanın temel boyutları olan ekonomik, sosyal ve çevresel unsurlar üzerinde meydana getirdiği etkilerin farklı çalışmalara göre çeşitlendiği görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazıları DYY'lerin ekonomik gelişme üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini ortaya koyarken, bazıları bu etkilerin çok sınırlı veya nedensellik kuracak boyutta olmadığını ifade etmektedirler. Sosyal boyuta ilişkin olarak yapılan çalışmalar ise genel olarak istihdam üzerinde bir etkiye sahip olmamakla birlikte, istihdamın dağılımı üzerinde etkiler meydana getirdiği ve bu etkilerin ise ücret eşitsizliği gibi sorunlara yol açtığını ifade etmektedirler. Çevresel unsurlar üzerine etkileri konusunda da kimi çalışmalar negatif etkilere yol açtığını ifade ederken, kimi çalışmalar kirliliğin temel kaynağı olmadığını yönünde bulgulara ulaşmaktadırlar.

Teorik açıdan bakıldığında ise kirlilik sığınağı hipotezi ve yeni teknoloji yaklaşımı gibi yaklaşımlarda DYY'lerin çevre üzerinde negatif veya pozitif etkilere yol açabileceği konusunda kuvvetli kanıtlar sunmaktadır. Ancak bu etkilerin hangi yönde olacağı ev sahibi ülkenin amaç ve yapısal durumuna ve DYY'nin sektörel dağılımına ve niteliğine bağlı olmaktadır. Hiçbir araç gibi DYY'lerde yalnızca fayda sağlamazlar. Kullanım biçimine göre bir takım zararlı etkilere yol açması olağandır. Bu zararlı etkilerin minimize edilmesi büyük ölçüde ev sahibi ülkeye bağlıdır. Montaigne'nin dediği gibi "Hedefi Olmayan Gemiyeye Hiçbir Rüzgar Yardım Etmez". Ayrıca DYY'lerin ev sahibi ülkelere yönelimleri çok uluslu şirketlerin çıkarlarının gereğidir. Ev sahibi ülkeler ise kendi çıkarlarını belirlerken yalnızca ekonomik çıkar açısından programlama yapmamalı aynı zamanda sosyal ve çevresel çıkarları da en az

ekonomik çıkarlar kadar önceleyecek politikalar belirlemeye dikkat etmelidir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir kalkınma politikası benimseyen ev sahibi ülkelerin DYY'lerin pozitif katkılarından daha fazla yararlanmaları olasıdır. Dolayısıyla DYY'leri bir amaç olarak değil bir araç olarak değerlendirmek, sonuçların daha gerçekçi değerlendirilebilmesini sağlayacaktır.

Nihai olarak DYY'lerin pozitif etkiler sağlaması yalnızca şirketlerin sorumluluğu içerisinde değerlendirilebilecek bir konu değildir. Etkilerin yönünün şekillenmesinde ev sahibi ülkelerin çevresel yönetim politikaları, istihdam politikaları ve şirketlerin sosyal sorumlulukları gibi unsurlarda belirleyici olabilecektir. Bu açıdan çevresel, ekonomik ve sosyal unsurların dengeli bir politikasının belirlenmesi çevresel performansın iyileştirilmesinde daha iyi sonuçların elde edilmesini sağlayabilecektir.

Kaynaklar

- Blanco, L., Gonzalez, F. ve Ruiz, I. (2011), The Impact of FDI on CO₂ Emissions in Latin America, Pepperdine University, School of Public Policy Working Papers, Paper 28.
- Bouzas, R. and Chudnovsky, D. (2004), "Foreign Direct Investment and Sustainable Development. The Recent Argentine Experience", http://www.iisd.org/pdf/2004/investment_country_report_argentina.pdf
- Bozlağan, R. (2004), "Sürdürülebilir Gelişme Kavramı Üzerine Yapılan Tartışmalara Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(3-4):1-19.
- Briassoulis, H. (2001), "Sustainable Development and its Indicators: Through a (Planner's) Glass Darkly", *Journal of Environmental Planning and Management*, 44(3):409-427.
- Carkovic, M. ve Levine, R. (2005), "Does Foreign Direct Investment Accelerate economic growth?", Moran, H., Graham, E. M. (Editör), Does Foreign Direct Investment Promote Development?, Institute for International Economics, Washington, D.C.
- Chen, Z., Ge, Y. ve Lai, H. (2011), "Foreign Direct Investment and Wage Inequality: Evidence from China", *World Development*, 39(8):1322-1332.
- Chudnovsky, D., Lopez, A. ve Orlicki, E. (2006), "The Impact of FDI on Growth, Employment and Equity: The Argentine Experience", University of San Andres and CENIT, Global Development Network Project on the Impact of Rich Country Policies on Poor Countries, Final Report, s.1-55.
- Chudnovsky, D. and Lopez, A. (2008), Foreign Investment and Sustainable Development in Argenita, Working Group on Development and Environment in the Americas, Discussion Paper Number 12, April 2008.

- Congleton, R. D. (1992), "Political institutions and pollution control", *The Review of Economics and Statistics*, 74(3):412-421.
- Cuadros, A., Orts, V. ve Alguacil, M. (2004), "Openness and Growth: Re-examining Foreign Direct Investment, Trade and Output Linkages in Latin America", *Journal of Development Studies*, 26:167-192.
- Djankov, S. ve Hoekman, B. (2000), "Foreign Investment and Productivity Growth in Czech Enterprises", *The World Bank Economic Review*, 14(1):49-64.
- DPT, 2000, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Mayıs 2000, Ankara.
- Ekonomi Bakanlığı, 2012, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Mart 2012.
- Emrealp, S. (2005), Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler Elkitabı, IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, İkinci Baskı, Şubat-2005, İstanbul.
- European Commission, (2001), A Framework for Indicators for the Economic and Social Dimensions of Sustainable Agriculture and Rural Development, Agriculture Directorate-General, 5 February.
- Fedderke, J. W. ve Romm, A. T. (2006), "Growth Impact and Determinants of Foreign Direct Investment into South Africa, 1956-2003", *Economic Modelling*, 23:738-760.
- Gallagher, K. (2005), "FDI as an Sustainable Development Strategy: Evidence from Mexican Manufacturing", CLAS Working Papers, Center for Latin American Studies, UC Berkeley.
- Guoming, X., Cheng, Z., Yangui, Z., Shunqi, G. ve Zhan, J. X. (1999), The interface between foreign direct investment and environment: The Case of China, Report as part of UNCTAD/DICM Project, Occasional paper no 3, April 1999, s.1-42.
- Hitam Bin M. ve Borhan, Binti H. (2012), FDI, Growth and the Environment: Impact on Quality of Life in Malaysia, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 50:333-342.
- Herzer, D., Klasen, S. ve Danzinger, F. N-L. (2008), "In Search of FDI-led Growth in Developing Countries: The Way Forward", *Economic Modelling*, 25(5):793-810.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi", *KMU İİBF Dergisi*, 10(14):436-458.
- Marwah, K. ve Klein, L. (1998), "What are Some Prospects for India's Joining the Asian Growth Process?", in *Asia Pasific Economic Co-operation: Theory and Practice*, R. Hooley ve diğerleri (Editör), *Research in Asian Economic Studies*, 7(B), JAI Pres, s. 419-439.

- Meadowcroft, J. (1997), "Planning, Democracy and the Challenge of Sustainable Development", *International Political Review*, 18(2):167-189.
- Merican, Y., Yusop, Z., Noor, Z. M. ve Hook, L. S. (2007), "Foreign Direct Investment and the Pollution in Five ASEAN Nations", *International Journal of Economics and Management*, 1(2):245-261.
- Mihci, H., Cagatay, S. ve Koksa, O. (2005), "The Impact of Environmental Stringency on the Foreign Direct Investments of the OECD Countries", *Journal of Environmental Assessment Policy and Management*, 7(4):679-704.
- Nemli, E. (2004), *Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Panayotou, T. (1999), *Globalization and environment*, UNDP, Human Development Report 1999:235-274, New York, UNDP.
- Panayotou, T. (2000), *Globalization and Environment*", Environment and Development Paper No.1, CID Working Paper No.53, Center for International Development at Harvard University, July 2000, p.1-48.
- Ramirez, M. D. (2006), "Is Foreign Direct Investment Beneficial for Mexico? An Empirical Analysis, 1960-2001", *World Development*, 34(5):802-817.
- Pao, H.T. ve Tsai, C. M. (2011), Multivariate Granger causality between CO₂ emissions, energy consumption, FDI and GDP: Evidence from a panel of BRIC countries, *Energy*, 36:685-693.
- Petrovic-Randjelovic, M. (2007), "Foreign Direct Investment and Sustainable Development: An Analysis of the Impact of Environmental Regulations on Investment Location Decisions", *Economics and Organisation*, 4(2):183-190.
- Petrovic-Randelovic, M. (2011), "Host Country Policy As a Determinant of Environmentally Sustainable Foreign Direct Investment Inflows", *Economics and Organization*, 8(2):235-246.
- Pırtea, M. ve Miloş, L. (2009), Foreign Direct Investment –A Lead Driver for Sustainable Development in Romania?, *Annals of the "Constantin Brancuşi"*, University of Targu Jiu, Economic Series, Issue 3, 2009.
- Rigby, D. ve Caceres, D. (2001), "Organic farming and the sustainability of agricultural systems", *Agricultural Systems*, 68:21-40.
- Shahbaz, M., Nasreen, S. ve Afza, T. (2011), Environmental consequences of economic growth and foreign direct investment: evidence from panel data analysis, MPRA Paper No:32547, August.
- Tekeli, İ. (2001), "Sürdürülebilirlik Kavramı Üzerinde İrdelemeler", Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Yayın No:25, Ankara, s.729-746.

- UN, (1987), Our Common Future, Report of the World Commission on Environment and Development, General Assembly, Ağustos, Oslo.
- UN, 2004, Making FDI Work for Sustainable Development, United Nations Conference on Trade and Development and Sustainable Business Institute at the European Business School, New York and Geneva, 2004.
- UNCTAD, (1999), World Investment Report 1999, Foreign Direct Investment and the Challenge of Development, UN, New York and Geneva.
- UNCTAD, (2012), World Investment Report 2012, Towards a New Generation of Investment Policies, United Nations, New York and Geneva.
- Xing, Y. ve Kolstad, C. D. (1998), Do Lax Environmental Regulations Attract Foreign Investment?, Department of Economics, UC Santa Barbara: Economics Working Paper, No:1078.
- Xuehua, W. ve Nini, L. (2011), Impact Analysis of the Foreign Investment on Environmental Quality of Shandong, *Energy Procedia*, 5:1143-1147.
- Witkowska, J. (2012), “Foreign Direct Investment and Sustainable Development in the New EU Member States: Environmental Aspects, *Comparative Economic Research*, 14(3):5–23.
- Yapraklı, S. (2006), “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *DEÜ İİBF Dergisi*, 21(2):23-48.
- Yılmaz, M. ve Açıköz-Ersoy, B. (2009), “Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kamu Politikaları, *Ege Akademik Bakış*, 9(4):1441–1462.
- Yılmaz, M. (2010), “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme”, *Celal Bayar SBE Dergisi*, 8(1):241–260.
- Yu, X. ve Wong, K. K. (2011), Environmental Performance of Foreign Direct Investment (FDI) Companies in the Pearl River Delta Region (PRDR) a case study of Dongguan City, *Australian Geographer*, 42(1):79-93.